

УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКО-РОСІЙСЬКІ ТЕРМІНОЛОГІЧНІ ПАРАЛЕЛІ (на матеріалі релігійної термінології)

© Галина Наконечна, 2002

У статті здійснено порівняльний аналіз назв дванадцятих головних християнських свят в українській, російській і польській мовах: визначено подібність і відмінність між цими групами термінів на лексико-семантичному та морфолого-синтаксичному рівнях.

In the article a comparative analysis of the names of twelve main Christian festivals in the Ukrainian, Russian and Polish languages was carried out, i.e. similarities and differences between these groups of terms on lexical-semantic, morphological and syntactical levels were determined.

Традиційно в мовознавстві, визначаючи провідні тенденції в розвитку загальномовних процесів, до аналізу залучають по кілька тисяч лексичних одиниць. Не менш цікаво, на нашу думку, простежити, як ці загальні тенденції віддзеркалюються в окремих лексико-семантичних групах на різних мовних рівнях та в різних підсистемах мови.

Об'єктом аналізу в цій статті є одна лексико-семантична група, а саме назви дванадцятих головних християнських свят річного циклу в українській, російській та польській мовах:

Українська назва	Російська назва	ПОЛЬСЬКА НАЗВА
Пасха (Великдень)	Пасха (Воскресение)	Pascha (Zmartwychwstanie, Wielkanoc)
Різдво Пресвятої Богородиці (ПБ)	Рождество П.Б.	Narodzenie Najświętszej Maryi Panny (NMP)
Введення в храм ПБ	Введение в храм ПБ	Ofiarowanie NMP
Різдво Христове	Рождество Христово	Boże Narodzenie
Богоявлення Господне	Богоявление Господне	Chrzest Pański (Objawienie Pańskie)
Стрітєння Господне	Стреженьє Господне	Ofiarowanie Pańskie Oczyszczenie NMP
Благовіщення Пресвятої Діви Марії (ПДМ)	Благовещение ПДМ	Zwiastowanie NMP
Вхід Господа в Єрусалим	Вход Господень в Иерусалим	Wjazd Chrystusa do Jerozolimę
Вознесення Господне	Вознесение Господне	Wniebowstąpienie Pańskie
Зшестя Пресвятого Духа на Апостолів (П'ятидесятниця, Зелені свята)	Пятидесятница, Троица	Zesłanie Ducha Świętego na Apostołów (Pięćdziesiątka, Zielone Święta)
Преображення Господне	Преображение Господне	Przemienienie Pańskie
Успєння ПБ	Успение ПБ	Zaśnięcie NMP (Wniebowzięcie NMP)

Польську й російську мови вибрано для контрастивного аналізу не випадково – вони багато століть супроводжують українську в її історичному розвитку. За такого тісного співжиття між мовами, особливо спорідненими, неминучі взаємовпливи на всіх рівнях.

Тут ставимо собі за мету простежити характер цих взаємовпливів і визначити ступінь подібності названих груп термінів на сучасному мовному зрізі.

Лексичний рівень. Зіставивши стрижневі слова офіційних назв свят у порівнюваних мовах, магімемо:

– українською і польською мовами лише 2 свята із 12 названо практично однаковими лексемами: *Пасха – Pascha, П'ятидесятниця – Pięćdziesiątnica*, – що становить 16%;

– українська і російська мови однаково називають 10 свят, тобто 80% від 12 головних свят річного циклу: *Введення – Введение, Богоявлення – Богоявление, Благовіщення – Благовещенье* та ин.

До відмінних термінів відносимо *Різдво Христове – Рождество Христово* та *Різдво Пресвятої Богородиці – Рождество ПБ*. Цікавою є зміна в живому потоці української мови форми терміна “Рождество” на “Різдво”. Тут маємо і спрощення в групах приголосних, й “i” в закритому складі – характерні фонетичні ознаки української мови. Термін “Різдво” є яскравим прикладом адаптації церковнослов'янізму до народної вимови. Проте навіть у такому зручному вигляді це слово не стало загальноживаним (адже не святкуємо щороку свого різдвя). Натомість у польській мові побутує автентичний термін, до речі, дуже близький для зрозуміння українцям – народження (*narodzenie*). Українська релігійна термінологія спирається на церковнослов'янське підґрунтя, так само, до речі, як і російська, – саме тому в цій ділянці ми спостерігаємо між українською і російською мовами більший ступінь подібності (80%), ніж у загальнолітературній мові, де цей показник становить 62%¹.

Подальший аналіз показав, що польська релігійна лексика відрізняється від української на 84%, тимчасом як на загальнолітературному рівні ці мови значно ближчі (лише 30% розбіжності²). Між українською і польською релігійною лексикою існує натомість зв'язок внутрішній – семантичний: *Успення – Zaśnięcie, Преображення – Przemienienie, Воздвиження – Podwyższenie* та ин.

Водночас деякі релігійні терміни свідчать про своєрідність світосприйняття кожного народу. Так, якщо українці свято *Пасхи* ще називають *Великим днем (Великоднем)*, то поляки дали йому народну назву *Велика ніч (Wielkanoc)*. Можливо, поляки мають більшу рацію, бо жінки, прийшовши вранці до гробу, не застали там Ісуса, значить, Він воскрес вночі, а не вдень. Так само точніше в польській мові названо свято *Вхід Господа в Єрусалим – Wjazd Chrystusa do Jerozolimy*, адже Ісус в'їздив до Єрусалиму на осляті. Та й *Ofiarowanie* має глибшу богословську мотивацію, ніж *Введення в храм Пресвятої Богородиці*, оскільки український термін сам по собі ще не свідчить про мету цього “введення” – а саме про жертвування (офіру) маленької Марії Богові.

Цікаво, а може, й парадоксально, що термін *Przemienienie Pańskie* семантично прозоріший для сучасного українського мовця, ніж церковнослов'янізм *Преображення*. Хоч насправді нічого парадоксального в цьому немає: церковнослов'янська термінологія для української мови від початку була запозиченою, чужою. Можливо, саме тому існує так багато неофіційних, нетермінологічних назв для багатьох свят у нашій мові: замість *Воздвиження Чесного Хреста* маємо свято *Чесного Хреста* (церковнослов'янізм вилучено),

¹ Цит. за: Віталій Радчук. Мова в Україні: стан, функції, перспективи //Записки Перекладацької майстерні. – Львів, 2001. – С.185.

² Там само.

замість *Преображення* – *свято Спаса*, замість *Успення* – *Перша Пречиста*, замість *Богоявлення* – *Водохреща*, замість *П'ятидесятниця* – *Зелені свята*.

Цікаво, що й у російській мові існують, попри церковні, народні назви релігійних свят, які назагал збігаються з українськими, що свідчить про експансію української мови (та, звісно, українізованого варіанту церковнослов'янської) на схід і північ разом із поширенням християнства на терени сучасної Росії: *Спаса второго*, *Пречистая вторая* (або навіть *другая!*¹), *Зелёная*, *Клецальная неделя*² (*не воскресенье!*), *неделя Цветная*, *Вербное воскресенье* та ін. Щодо останнього терміна цікава заувага: у польській мові це свято названо точніше – *Niedziela Palmowa*, оскільки, як свідчить Святе Письмо, саме пальмові гілки кидали люди Ісусові під ноги, коли Він в'їжджав до Єрусалиму. Натомість українська лексема свідчить про вищий ступінь адаптації цього свята у свідомості мовців – вони вітають Господа квітами й першими зеленими гілками своєї землі.

У російському “Місяцеслові” кінця 19 ст. зазначено, що “в давнину день Богоявлення називався в нас Водохрещі... Білоруси і малороси... скорочують його по-своєму, називаючи день Богоявлення прямо Водошці”³. Попри те якраз в Україні день Богоявлення називається Водохреща (про що свідчить “Словарь” Б.Грінченка), звідки ця назва й поширилася на схід. Форму “Водорщі” (а не “Водошці”) Б.Грінченко подає як взятую зі словника Желехівського, не пояснює її, а відсилає до слова *Водохреща*.

З погляду внутрішньої семантики термін *Богоявлення Господнє* тавтологічний – другий компонент зайвий. Натомість польський відповідник *Objawienie Pańskie* має цілком логічну побудову.

Цей короткий лексико-семантичний аналіз дозволяє зробити такі висновки:

- українська релігійна термінологія (і лексика) генетично (через церковнослов'янську) більше споріднена з російською, ніж з польською;
- українські назви релігійних свят часто нелогічні, неточні, на відміну від польських, проте урочистіші й піднесеніші (можливо, саме внаслідок цієї неточності й незрозумілості);
- українська народна лексика лягла в основу російських народних назв релігійних свят.

Морфолого-синтаксичний рівень. На цьому рівні картина аналогічна: побудова українських і російських назв свят збігається практично цілком, крім хіба що присвійного прикметника *Господень* (*Вход Господень*) у російській мові на місці українського іменника в родовому відмінкові однини: *Вхід Господа*.

У польській частині знаходимо цікаві лексеми, утворені злиттям словосполучень в єдине ціле, наприклад: *Zmartwychwstanie Chrystusowie* (*Воскресіння*), *Wniebowzięcie NMP* (*Успення Пресвятої Богородиці*). Також слід зауважити, що польські терміни громіздкі, але, попри те, легкі для розуміння, оскільки побудовані із власномовних компонентів. Для українського мовця лексеми *Воскресіння*, *Успення* також зрозумілі, але не завдяки внутрішньому змістові, а всупереч йому: мало минути кілька століть, щоб утворився стійкий зв'язок між зовнішньою і внутрішньою формою цих слів. За цей час довкола них встигла витворитися атмосфера урочистості й таємничості. Саме тому для нас неприйнятними є зрозумілі, але прозаїчні “*Змертвихстання*”, “*Внебовзяття*” та ін.

Цікаво, що у всіх трьох мовах назви-словосполучки утворені за єдиною моделлю: “іменник + прикметник”, що не характерно для української чи російської, натомість закономірне для польської: *Стріпіння Господнє* – *Ofiarowanie Pańskie*; *Преображення Господнє* – *Przemienienie Pańskie* і т.д.

¹ Церковно-народный месяцеслов на Руси И.Г.Калинского. – М., 1997. – С.30.

² Там само. – С.187.

³ Там само. – С.81.

На цьому тлі цікаво виглядає єдиний виняток з цієї моделі: *Boże Narodzenie*. Чому в польській мові утвердилася назва з таким невластивим для неї порядком слів, сказати важко. Якщо це український вплив, то чому в українській мові маємо польський взірєць (“іменник + прикметник”): *Різдво Христове?* (Звичайно, тут доречніше говорити про церковнослов’янську модель в українській мові, але формальною подібністю з польською теж, на нашу думку, не варто нехтувати. Якраз живий польський синтаксис зміцнював тут книжну церковнослов’янщину.)

Такий “обмін” синтаксичними моделями зумовлений, мабуть, тривалим суміжним формуванням терміносистем обох мов.

Морфолого-синтаксичний аналіз дає підстави стверджувати, що українські, російські та польські терміни за синтаксичними моделями практично збігаються, а за словотвірними найчастіше відрізняються.

Крім мовознавчих висновків, дозволимо собі зробити й богословський: мовний арсенал може стати підмогою в досягненні миру й християнського взаєморозуміння між західною і східною гілками Христової Церкви.

1. *Азбука християнства. Словарь-справочник.* – Москва, 1997. – С.199–200. 2. Грінченко Б. *Словарь української мови.* – Т.І. – Київ. – 1908. 3. *Записки Перекладацької майстерні.* – Львів, 2001. – Т.І. – 300с. 4. *Свята Православної Церкви.* – Едмонтон. – 1983. – 102с. 5. *Святе Письмо Старого та Нового Завіту.* – Укр. Біблійне Товариство. – 1992. 6. *Церковно-народний місяцеслов на Руси.* – Москва. – 1997. – 299с. 7. *Markunas Antoni, Uczitelj Tamara. Terminologia kościelna.* – Poznań. – 1995. – 177с.

Володимир Юрковський

Товариство наукових викладів ім. св. мтрп. П.Могили

ЗНАЧЕННЯ ТЕРМІНУ «АНАЛОГ РОЗУМУ» У ФІЛОСОФІЇ І.КАНТА ТА У СУЧАСНІЙ ФІЛОСОФІЇ ТА ЕСТЕТИЦІ

© Володимир Юрковський, 2002

В статті аналізується термін, що вживався О.Баумгартеном та І.Кантом – «аналог розуму» і доводиться що він може бути застосований у модерній сучасній філософії для розкриття структури загальнолюдського суб’єкта і його можливості безупинного розвитку.

Application I.Kant's term «analogy of mind» gives our modern philosophy understanding the structure of humen Subject and his evolution without any limits.

Термін “аналог розуму” стосується в І.Канта сфери почуттів. Він запозичив цей термін у О.Баумгартена, того самого, що першим почав вживати слово “естетика”. Поняття розуму в їх епоху відносилось до вищого інтелекту, а чуттєвість називалася нижчою гносеологією. Але О.Баумгартен на засадах аналогії припускає можливість розміщення інтелектуальної субстанції у складі нижчого чуттєвого пізнання та виконання нею пізнавальних операцій. Він називає цю субстанцію “досконалістю чуттєвого пізнання” [1, §§24–26], що одержує своє життя у поетичному (художньому) мовленні.

Після того, як ми маємо повне (без купюр) видання Канта російською мовою і, очевидно, скоро матимемо українською, постає змога дослідити категорії розуму та “аналогу розуму” в філософії І.Канта та оцінити їх.